

Хохліна О.П. Проблема використання в юридико-психологічних дослідженнях пояснювальних принципів, що походять із філософії / Хохліна О.П. // Філософські, методологічні та психологічні проблеми права: Матеріали VII Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (Київ, 11 листопада 2017 року) – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. - С.437-440.

Хохліна Олена Петрівна, професор кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор

ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ В ЮРИДИКО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ПОЯСНЮВАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ, ЩО ПОХОДЯТЬ З ФІЛОСОФІЇ

Розв'язання дослідницьких чи практичних завдань у юридичній психології передбачає визначення теоретико-методологічних засад діяльності, серед яких особливе місце відводиться пояснювальним принципам - основним висхідним положенням теорії, виходячи з якого розглядається об'єкт вивчення чи впливу. Щоб бути адекватно й всебічно описане, будь-яке психічне явище має пройти через призму системи принципів. А самі принципи мають торкатися висвітлення природи психічних явищ в різних аспектах, з різних сторін.

Окрім загально-психологічних та конкретно-наукових, у юридичній психології використовуються й методологічні принципи вищого рівня – принципи, що походять з філософії. До них відносять щонайперше принципи історизму, системності, діалектичного протиріччя, єдності якості та кількості, діалектичного заперечення, розвитку, причинності та ін. [1]. Незважаючи на філософське походження цієї групи принципів, вони повною мірою розповсюджуються й на пояснення психічних явищ. Ці принципи психологія сама не формулює, вона лише конкретизує їх стосовно психічної реальності. Розкриємо суть цих принципів.

Принцип історизму. У психології, відповідно до цього принципу, йдеться про необхідність розгляду стану розробленості наукового знання щодо проблеми, явища, категорій, понять, враховуючи стадійність його становлення. Відмічається, що вивчення розвитку психологічної думки важливе для визначення перспективних напрямків подальшого її прогресу. Передісторія психології важлива не лише у теоретичному, а й у практичному плані. Відповідь на питання «звідки йдемо?» необхідна для успішного пошуку відповіді на питання «куди йдемо?» (О.О.Потебня). Не використовуючи знання з історичної спадщини психології, дослідник і практик мимоволі відкриває та розробляє не нове, а «відкриває велосипед», повторює вже досягнуте й відоме, скочується на нижчі рівні узагальнення. А будь-яка спроба нового теоретичного синтезу психологічних знань неможлива без урахування історичної ретроспективи. Категоріальний лад психології в світлі цього принципу – це

продукт історичного розвитку і результат логічного виокремлення основних усталених структур, сформованих в історико-психологічному процесі [2].

Принцип системності у широкому розумінні передбачає вивчення та розгляд психічного явища як системи – єдності взаємопов'язаних елементів. Системність же наукового знання про досліджуване явище є наслідком та відображенням системних взаємозв'язків, якими характеризується сама дійсність. Психічне явище, як відображення дійсності, відтворює ці системні взаємозв'язки. Відповідно, принцип системності базується на вимозі врахування всіх існуючих сторін та зв'язків досліджуваного об'єкта – психічного явища. Розуміння психічного загалом як відображення навколишньої дійсності уже містить у собі відбиття цього принципу; ще більшою мірою цей принцип використовується для пояснення суті та походження окремих складових психіки, чинників їх формування (наприклад, складових особистості).

Принцип діалектичного протиріччя впливає із закону про єдність та боротьбу протилежностей. Його суть полягає в тому, що будь-яке явище оточуючої дійсності (у тому числі й психічне) є єдністю внутрішніх, взаємодіючих, протилежних сторін та тенденцій у розвитку, яка розглядається як процес виникнення, становлення та розв'язання протиріч. Протиріччя, як єдність та боротьба протилежностей, складає основу внутрішнього механізму розвитку досліджуваного явища. Але воно має бути розкрито як внутрішня структурна характеристика досліджуваного явища в його сутності.

Протиріччя є основою, першоджерелом, рушійною силою і психічного розвитку (Г.С.Костюк та ін.). Наприклад, зміна провідних видів діяльності (за О.М.Леонтьєвим) – це виникнення та розв'язання протиріч між можливостями дитини та існуючими відносинами, між потребами та несформованістю у неї способів дій тощо.

Принцип єдності якості та кількості передбачає розгляд якісних та кількісних характеристик об'єкта пізнання у їх взаємозв'язку. Так, характеристика об'єкта з точки зору цілісності, своєрідності, відмінностей від інших виражається категорією якості. При цьому якості об'єктів можуть мати різні кількісні характеристики. Суть принципу більш повно розкривається через такі теоретичні положення:

- 1) кількісному підходу до розгляду явища передуює його якісний аналіз (кількісно виміряти можливо лише щось, щось своєрідне, за певною ознакою, тобто певну якість);
- 2) кількісні дані мають сенс лише у співвіднесенні з якісним визначенням об'єкта;
- 3) кількісні характеристики об'єкта можуть варіювати в певному інтервалі, представленому межами визначеної якості. Вихід за межі кількісних змін, характерних для об'єкта, призводить до переходу об'єкта в нову якість.

Візьмемо для прикладу відчуття певної модальності, зокрема тактильне. Таке відчуття виникає при безпосередній дії на рецептори подразника певної сили у визначеному діапазоні. Збільшення сили подразника за межі цього

діапазону викликати вже не тактильне відчуття, а больове. Ще приклад: зменшення рівня інтелекту (IQ) до кількісного значення менше 70 свідчить уже не про норму інтелекту, а про розумову відсталість особи.

Принцип діалектичного заперечення полягає у тому, що розвиток (знання про психічне явище) розглядається як рух по спіралі, при якому безперервно породжується нове, у якому відтворюються попередні стадії у більш досконалішій формі на більш високому рівні, а застаріле - відмирає.

Так, нові теорії у психології завжди базуються на попередніх, але в них відкидається застаріле, другорядне та ін.. Прикладом цього є сучасне розуміння темпераменту людини. З давніх давен виокремлювалось чотири його типи: сангвінік, холерик, флегматик та меланхолік. Але якщо в часи Гіпократів в їх основу поклалися різні рідини, які наповнювали людський організм (кров, слизота, жовч або чорна жовч) і домінували у ньому, то на сьогодні в основі цих же типів вбачаються щонайперше особливості нервової системи, а саме особливості нервових процесів збудження та гальмування (сила, урівноваженість, рухливість) та їх сполучення (І.П.Павлов). Не суперечать такому погляду на детермінацію типів темпераменту й точка зору, що в їх основі лежить екстраверсія-інтроверсія, нейротизм (Г.Айзенк); емоційна збудливість (М.Д.Левітов); загальна психічна активність та емоційність (В.Д.Небиліцин). Доводиться й те, що число комбінацій особливостей нервової системи, більше ніж чотири (які й визначають тип темпераменту) (Б.М.Теплов, В.Д.Небиліцин).

Принцип розвитку конкретизує загальний закон діалектики, відповідно якого, розвиток – це загальна властивість матерії: у навколишній дійсності все змінюється: старе безперервно змінюється новим. Розвиток – це рух у певному напрямку, переважно як рух поступальний, прогресивний, з притаманними йому повторюваністю та послідовністю, запереченням старого та виникненням нового. Цей принцип є особливо важливим для розуміння психіки, свідомості, способів їх існування та конкретно – психічного розвитку.

У психології принцип за цією ж назвою представлений і серед групи загально-психологічних принципів, де наповнюється більш конкретним змістом відповідно до предмета науки. Так само можна й сказати про принцип *причинності*, який виходить з філософії. По суті це принцип, який представлений у психології як принцип *детермінізму*, або *причинної зумовленості*. При цьому у першому випадку він використовується до розуміння того, що є первинним – матерія чи дух, у другому – навколишня дійсність чи психіка.

Список використаних джерел:

1. Клименюк А.В. Методология и методика педагогического исследования. Постановка цели и задач исследования / Клименюк А.В., Калита А.А., Бережная Э.П. – К., 1988. – 100 с.
2. Ткаченко О.М. Принципы і категорії психології / О.М.Ткаченко. – К.: Вища школа, 1979. – 200 с.
3. Хохліна О.П. Методологічні й теоретичні основи психології: Навчальний посібник / Хохліна О.П. – К.: Нац.акад.внутр.справ, 2014. – 232 с.